

Wstęp

Rozległe przeobrażenia współczesnej *zmiennej* cywilizacji wciąż nabierają tempa, powodując wyraźne następstwa dla edukacji nauczyciela i jego kreatywności. Ich immanentna trajektoria została wyznaczona z początkiem XVIII wieku. Od tego czasu doświadcza się ruchu i zmienności, które dokonują się zarówno ewolucyjnie, jak i rewolucyjnie, wykazując tendencję wzrostową. W te wielorakie procesy zmian wpisuje się wolumin uwzględniający problematykę kreatywności¹, która jest podejmowana przez różnych autorów i w różnych dziedzinach badawczych, kierując swoje implikacje do edukacji nauczyciela. Rozważania na temat edukacji nauczyciela są rezultatem zainteresowań badawczych autorki szeroko rozumianą twórczością, w której znajduje się kreatywność nauczyciela. Podkreślenie znaczenia nauczyciela i jego kreatywnych predyspozycji we współczesnym świecie staje się przedmiotem refleksji i dowodem na to, że nauczyciel jest niepowtarzalną osobą wykonującą społecznie użyteczny zawód, umożliwiającą wprowadzanie innych na określony poziom jakości życia². Stanowi impuls oddziaływania całym sobą, to jakim jest człowiekiem³, by pokazać różne drogi rozwoju i zdobywania wykształcenia zapewniającego poruszanie się w gwałtownie przeobrażającej się cywilizacji, w której nie nastąpiło dokończenie reformy naszej oświaty, jak stwierdza B. Śliwerski⁴. Realia te sprawia-

---

¹ Patrz: T. Giza, *Pedagogika twórczości w pracy nauczycielskiej*, Kielce 1998; J.C. Kaufman, *Kreatywność*, Warszawa 2011; P. Kleiman, *Towards transformations of creativity in higher education*, „Innovation in Education and Teaching International” 2008, Vol. 45, 3; W. Limont, *Twórczość w aspekcie cyklu życia*, w: E. Dombrowska, A. Niedźwiecka (red.), *Twórczość – wyzwanie XXI wieku*, Kraków 2003; Z. Nęcki, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2003; M. Runco, *A hierarchical framework for the study of creativity*, „New Horizons in Education” 2007, No. 55(3); D.K. Simonton, *Origins of Genius*, New York 1999; R. Sternberg, T. Lubart, *The concepts of creativity: Prospects and paradims*, w: R.J. Sternberg (red.), *Handbook of Creativity*, Cambridge 1999; K.J. Szmidt (red.), *Trening twórczości w szkole wyższej*, Łódź 2005; K.J. Szmidt, *ABC kreatywności*, Warszawa 2010; S. Popek (red.), *Twórczość w teorii i praktyce*, Lublin 2004 i inne.

² Patrz: I. Nowosad, I. Mortag, J. Ondrakowa (red.), *Jakość życia, jakość szkoły. Wprowadzenie w zagadnienia jakości i efektywności pracy szkoły*, Zielona Góra 2010.

³ B. Śliwerski, *Czy oświata potrzebuje przewrotu kopernikańskiego*, „Edufakty” 2011, nr 4, <www.edufakty.pl/index.php/edublogowanie/72-z-pasją-komentuje-boguslaw-sliwerski/217> [dostęp: 26.03.2012].

⁴ Tamże, s. 1.

ją, że kreatywność występuje w różnych obszarach oświatowego funkcjonowania nauczyciela. Sytuuje się więc na pograniczu wielu dyscyplin, między innymi pedagogiki i psychologii. Jej inspiracje obejmują szerokie spektrum oddziaływań na nauczyciela, jego dyspozycje, procesy psychiczne, osobowość, stanowiąc podmiot aktywności kreatywnej. Ów podmiot obejmuje oddziaływania łączące się nie tylko z samą edukacją, dającą szansę i złudzenie wpływania na rozwój każdej osoby, ale warunkuje także przygotowanie do radzenia sobie w wieloznacznej rzeczywistości, w której spożytkowuje się wyuczone czynności zawodowe.

Książka składa się z dwóch części. Pierwsza jest poświęcona teoretycznym dociekaniami mającym charakter kontaminacji, umożliwiając łączenie różnych koncepcji i stylów rozważań w nurcie poznawczym, w jakim pojawiają się punkty styczne wywierające określone konotacje w edukacji nauczyciela i jego kreatywności.

W rozdziale pierwszym zaproponowano wędrówkę od obszarów edukacji nauczyciela w okresie modernizmu, postmodernizmu do okresu przełomu wieków. Pokazano punkty styczne, w których pojawiają się zagadnienia i refleksje na temat przeszłych, aktualnych i być może przyszłych problemów osób uczących się, postrzegających ją jako niezwykle nośnik i propagator tego, co ważne, niewyróżniające się i niepowtarzalne, jak i banalne czy mierne⁵. Przeanalizowano przekazywanie wiedzy, myśli, umiejętności i aktywności uczącym się, by mogli w sposób twórczy kształtować rozmaite predyspozycje, podmiotowość i inne właściwości służące do poszukiwania oporu i odporu⁶ na szarość, chwiejność i błędzenie po egzystencjalnych rozdrożach oświatowej rzeczywistości. Przedstawiono rozmaite koncepcje z określoną siłą oddziałujące na edukację nauczyciela i jego kreatywność. Warunkują one wypracowanie swoistej struktury organizacyjnej i merytorycznej, umożliwiającej przygotowanie kadry do obecnego i przyszłego realizowania się w *nowoczesnym* świecie. W związku z tym uwzględniono kontaminację edukacji nauczyciela łączącą rozwiązania tradycyjne z modernizacją i *zmianami*, aby nadażyć za tym, co dzieje się w otoczeniu i nie pozostać w tyle.

W rozdziale drugim przedstawiono wieloznaczność ujęć pojęć „twórczość” i „kreatywność”. Analizowano ich rozwój oraz rozpatrywano z punk-

---

⁵ Patrz: T. Frąckowiak, *Perspektywa poznawcza aksjologicznej pedagogiki społecznej*, w: T. Frąckowiak (red.), *Funkcje pedagogiki społecznej czasu teraźniejszego (mitu, wolności i młodej demokracji)*, t. 4(2), Poznań-Środa Wlkp. 2010; K. Denek, T. Koszyc, M. Lewandowski (red.), *Edukacja Jutra*, Wrocław 2003.

⁶ J. Rutkowiak, *Wielość paradygmatów dydaktyki a wspólny mianownik realności życia. Ku pytaniom o przekłady paradygmatyczne*, w: L. Hurlo, D. Klus-Stańska, M. Łojko (red.), *Paradygmaty współczesnej dydaktyki*, Kraków 2009.

tu widzenia wielu badaczy. Zgłębiono szlak terminologiczny czterech „P”⁷, na którym pojawia się *spirala dociekań*, niosąca dopełniające oraz ścierające się punkty przywołanych koncepcji i objaśnień. Z jednej strony posłużyły one do pokazania trudności łączących się z podaniem jednoznacznego określenia kreatywności, a z drugiej do sprecyzowania rozumienia kreatywności nauczyciela w tej pracy. Stąd w kolejnym punkcie prześledzono różnorodne uwarunkowania kreatywności, by w następnym zwrócić uwagę na wzajemne zależności i dylematy pojawiające się na wybranych płaszczyznach edukacji nauczyciela i jego kreatywności. Istnieją tam obszary rozwoju, stagnacji i rutyny zawarte w różnych modelach kształcenia, które mogą przełamać istniejący profesjonalizm obejmujący *zmianę* sposobu funkcjonowania nauczyciela. Wykorzysta on cenne i wartościowe elementy, które można scalić w nową, nieznaną jakość na danej płaszczyźnie edukacji, umożliwiającą nie tylko schematyczne podejście do zadań i wyzwań pedagogicznych, ale i twórczą działalność, ujawniając przy tym zdolności kreatywne nauczającego. Zarysowane dylematy funkcjonowania nauczyciela, wraz z dyskusją na temat wykorzystania wiedzy do działalności metodycznej i praktycznej, zakończyły dywagacje w tej części opracowania.

Rozdział trzeci poświęcono (nie)znanej drodze nauczyciela do kreatywności. Ma ona ogromne znaczenie ze względu na konstytuowanie się indywidualnej sylwetki nauczającego. Przeanalizowano osobowościowy wymiar cech odgrywający fundamentalną rolę w kształtowaniu się kreatywności nauczyciela. Rozważono zróżnicowany kontekst poglądów i teorii ujmujących stałość oraz zmienność procesów psychofizycznych warunkujących zdobywanie doświadczeń, wiedzy, oddziałujących na sprawność działania zawodowego i kreatywność. Następnie posłużono się alegorią kreatywności, mającą odniesienia do formowania się struktur poznawczych, stanowiących bazę i pomoc w nabywaniu, transportowaniu oraz spożytkowaniu informacji przydatnych do rozwiązywania sytuacji, zadań, które są wykorzystywane w nowoczesnych technologiach. Zasygnalizowano potrzebę tego, by na-

---

⁷ T.M. Amabile, *Componential Theory of Creativity*, Harvard 2012; A. Craft, *Creativity in the school*, „Technology Children Schools and Familie” 2008, No. 2; M. Csikszentmihályi, *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*, New York 1996; M. Karwowski, A. Gajda (red.), *Kreatywność (nie)tylko w klasie szkolnej*, Warszawa 2010; J.C. Kaufman, *Kreatywność*, tłum. M. Godyń, Warszawa 2011; J. Koziński, *Twórczość i rozwiązywanie problemów*, w: M. Materska, T. Tyszka (red.), *Psychologia i poznanie*, Warszawa 1992; Z. Nęcki, *Wymiary twórczości*, w: K.J. Szmidt, K. Piotrowski (red.), *Nowe teorie twórczości. Nowe metody pomocy w tworzeniu*, Kraków 2005; M.A. Runco, *Creativity and Education*, „New Horizons in Education” 2008, No. 56; K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007; E.P. Torrance, *The Search for satori and Creativity. The Creative Education Inc.*, Buffalo-New York 1979; S. Popek (red.), *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*, Lublin 1996 i inne.

uczyciel w swojej edukacji nauczył się korzystać ze swoich predyspozycji w nieznanym obszarze rzeczywistości oświatowej, do której wkracza między innymi nowoczesna technika. Dyskurs zakończono polemiką obejmującą pojęcie warsztatu pracy nauczyciela jako potencjału jego możliwości sprzyjających lub nie kreatywności. Rozstrzygają się tam zależności występujące między punktami stykającymi zewnętrznymi warunkowania. Wynikają one z organizacyjnego i merytorycznego przygotowania nauczyciela do realizacji czynności zawodowych, z jego indywidualnych, różnorodnych właściwości i możliwości dokonywania zmiany, by dopasować się do oświatowych wyzwań pedagogicznych, w których manifestują się kreatywne zdolności.

W drugiej – empirycznej części opracowania (rozdz. 5 i 6) zaprezentowano wyniki badań ilościowych i jakościowych⁸, w których udział wzięli nauczyciele, zarówno adepci sztuki nauczania, jak i osoby pracujące oraz studiujące na UAM. Celowo pozyskana próba badawcza okazała się oktanową wartością potęgi poprawnie i niepoprawnie zaproponowanych rozwiązań zadań zintegrowanych, będących nową sytuacją dla nauczyciela. Dzięki nim ujawniono: kreatywność pełną, podporządkowaną, pierwotną, sztywną, adaptację, odtwórczość. Sprzyjają im predyspozycje do myślenia dywergencyjnego, konwergencyjnego i sprawczego, wynikające z: wiedzy, doświadczenia, możliwości i umiejętności, jakie nauczyciel wykorzystuje do wykonywania zawodu o złożonym charakterze. Grupa badawcza w czasie badań powtórnych, w roku akademickim 2007/08, z przyczyn obiektywnych⁹ zmniejszyła się do 1/4 populacji. Dobrano do niej dwa dopełniające się postępowania badawcze uwzględniające eksperyment i diagnozę. Dzięki nim następuje „głębsze zrozumienie zjawisk społecznych, które uwidoczniają się zarówno w postaci danych ilościowych, jak i jakościową interpretacją”¹⁰. Starano się uchwycić określone niuanse nauczycielskiej profesji, będące fragmentem rozważanych kwestii, w których zaznaczyły się trudności łączące się z pomiarem kreatywności w trzech grupach respondentów. Wykorzystywali oni określone predyspozycje do projektowania pomysłów roz-

---

⁸ U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2010; G.A. Ferguson, Y. Takane, *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*, Warszawa 2004; M.B. Mills, A.M. Huberman, *Analiza danych jakościowych*, Białystok 2001; D. Silverman, *Interpretacja danych jakościowych*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, Warszawa 2007; Ch.F. Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, przekł. E. Hornowska, Poznań 2001.

⁹ Tą przyczyną była choroba i śmierć prof. J. Gniteckiego. Autorka przejęła wszystkie obowiązki organizacyjne, merytoryczne i dydaktyczne w kierowanym przez profesora zakładzie metodologii pedagogiki.

¹⁰ K. Kornecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa 2001, s. 16.

wiązań zadań i realizowania czynności zawodowych. Odnotowane zmiany wystąpiły w postaci zróżnicowanych wartości ilościowych i jakościowych, które omówiono w każdej grupie, pokazując ich odmienności oraz kształtowanie się znamiennej cech oddziałujących na wystąpienie kreatywności.

Wybrane postępowanie badawcze dostarczyło informacji o intraindywidualnym rozwoju beneficjentów na podstawie wybranych czynników, pokazując u nich zmiany i stałość, które identyfikowano w dwuletnim interwale czasowym. Zastosowany czynnik czasu wyraźniej zilustrował poznanie edukacji nauczyciela i jego kreatywności.

W rozdziale szóstym przedstawiono uogólnione wyniki badań eksperymentalnych i diagnostycznych realizowanych w duchu *action research* i mających źródło w światowych nurtach pedagogiki. Taki sposób ich potraktowania, zdaniem B.D. Gołębnia, „wzmacnia postpopperowski dyskurs w obrębie filozofii nauki i demistyfikuje opozycję nauka – praktyka, uzasadniając potrzebę postrzegania praktyki nauczycielskiej jako nieustannego poszukiwania”¹¹. Nauczający poznaje w nim wiedzę, gromadzi doświadczenie, zdobywa informacje na temat swoich predyspozycji, także kreatywnych, sprawdza istniejące twierdzenia w procesie nauczania, prowadzenia badania, a także poprawia swoją praktykę pedagogiczną.

Uniwersalność działań oraz zgłębianie wiedzy czasami prowadzą do rozmaitych pułapek i niebezpieczeństw, przez co deprawuje się ich zasadnicze znaczenie. Mimo tych niedogodności zaryzykowano wykorzystanie ambiwalentnych procedur badawczych, *chwytających* w określony sposób *zmianę* ujawniającą się poprzez analizowanie wybranych właściwości nauczyciela, wykonywanych przez niego czynności zawodowych, wskazujących na ujawnienie się kreatywności kandydatów do zawodu nauczyciela, jak i już w nim pracujących. Uzyskany materiał badawczy stał się podstawą opracowania projektu modelu kreatywnego nauczyciela, a także „wyrażenia myśli przewodnich [...], prowadzących do skonstruowania”¹² teoretycznych wizji w tym obszarze. Należy mieć nadzieję, że informacje uzyskane z otrzymanych modeli, wraz z nakreślonymi sylwetkami nauczycieli, zostaną wykorzystane w praktyce edukacyjnej nauczyciela. Stanowią one siłę napędową do wkraczania na nowe szlaki, by móc nadal zmieniać siebie i swój warsztat pracy oraz aktywnie wspierać innych – potrzebujących rad, wskazówek czy rzeczywistej pomocy. Zatem, końcowym akordem podjętego rozdziału są propozycje kilku jednostek metodycznych zajęć konwersatoryjnych z metodologii badań społecznych, których celem jest stymulowanie

---

¹¹ B.D. Gołębnia, *Zmiana edukacji nauczycieli. Wiedza – Biegłość – Refleksyjność*, Toruń-Poznań 1998, s. 10.

¹² Tamże, s. 104.

kreatywności na różnych poziomach edukacji i w realizowaniu przedmiotów nauczania. Zasugerowane stanowisko zmniejsza dylemat nauczyciela, czy korzystać z nauczania i wiedzy metodycznej, czy może prowadzić tylko badania wykorzystujące wiedzę metodologiczną, gdyż tak jedna, jak i druga są częstkami uzupełniającymi się, informującymi nie tylko „o tym, jak się rzeczy mają, ale także o tym, dlaczego tak się mają”¹³.

Prace nad tą publikacją rozpoczęto w roku akademickim 2004/05. Pierwotnie miała ona dotyczyć poznania właściwości kreatywnych młodszych i starszych nauczycieli z uwzględnieniem wytwarzania danych pomysłów rozwiązań pewnych rodzajów zadań, których wyniki pilotażowe zostały opublikowane w osobnym tekście¹⁴. Szczegółowa literatura przedmiotu, rozmowy z prof. J. Gniteckim i ciekawość autorki spowodowały znaczne poszerzenie rozpatrywanych zagadnień. Dobrano trzy grupy badawcze oraz dwuletni przedział czasowy, mimo niskiej mocy eksploracyjnej powodującej wydłużenie czasu badań. Uwzględniony interwał czasowy ukazał zmianę dynamiki funkcjonowania badanego nauczyciela oraz jego rozmaitych cech warunkujących kreatywność i realizowanie czynności zawodowych, które w XXI wieku poddają się licznym przeobrażeniom, zyskując nowy wymiar. Pozostają one w ciągłym ruchu, dopasowując się do nowoczesnego społeczeństwa i postępu cywilizacyjnego. Sytuacja ta na każdym nauczycielu wymusza zdobycie wiedzy i umiejętności obiektywnego oglądu własnych dyspozycji, rozwijanie myślenia, działanie w sytuacjach znanych i nieznanach, w których potrzebne są kreatywne właściwości. Kreatywne atuty pozostają jednak, jak donoszą R. Kwaśnica i B. Śliwerski¹⁵, w sprzeczności z istotą tego zawodu oraz edukacją przygotowującą do wypełniania nakreślonych obowiązków i standardów. Nauczający bowiem, jak powiedziano na początku, oddziałuje samym sobą na innych i działa w sytuacjach niepowtarzalnych, otwartych, wywierając wpływ na inną strukturę otwartą oraz tajemniczą, jaką jest człowiek. Dlatego wiedza na temat własnych predyspozycji staje się kluczem do realizacji obranej profesji i rozwoju zmian umożliwiających transformację w zależności od zewnętrznych wymagań.

---

¹³ E. Szadzińska, *O powiązaniu wiedzy metodycznej i metodologicznej*, w: K. Denek, J. Koszc, M. Lewandowski (red.), *Edukacja...*, dz. cyt., s. 124. Zaprezentowany cytat i powyższe strofy znalazły się w: M. Kabat, *Badanie czy nauczanie – wyzwania dla współczesnej pedagogiki*, w: T. Frąckowiaka, K. Marzec-Holka, A. Radziejewicz-Winnicki (red.), *Funkcje pedagogiki społecznej czasu teraźniejszego (mitu, wolności i młodej demokracji)*, t. 4(1), Poznań-Środa Wlkp. 2010, s. 382.

¹⁴ M. Kabat, *Teacher's creativity as an expression of educational transformations in present-day culture – study of pedagogical research*, w: A. Nowak-Łojewska, A. Olczak, A. Soroka-Fedorczuk (red.), *The small child's education – reflections, problems and experience*, Zielona Góra 2009, s. 49–69.

¹⁵ R. Kwaśnica, *Wprowadzanie do myślenia o wspomagananiu nauczycieli w rozwoju*, Wrocław 1994, s. 10 i nast.; B. Śliwerski, *Nauczyciel jako zawód...*, dz. cyt., s. 6.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojawiające się w różnych kontekstach teoretycznych i badawczych słowo „zmiana”. Słowo to:

- łączy się z faktami, że coś staje się inne niż było, wiąże się z przeobrażeniem w inną formę, co można odnieść do czasu epoki, wyglądu, zachowania, głoszonych poglądów, tworzonych koncepcji,
- odnosi się do rzeczy, zjawisk podlegających wymianie na danym stanowisku na inne bądź ustępuje czemuś innemu, stylowi, modzie, nurtowi,
- wiąże się ze zmianą czegoś lub kogoś na korzyść, niezależnie od miejsca, stanowiska, czasu.

Podane objaśnienia można rozpatrywać w wymiarze makro, mikro i wzajemnie się przenikającym. Pierwszy wymiar odnosi się do szerokiej perspektywy widzenia rozmaitych problemów, uwarunkowań analizujących sens i znaczenie tworzonych się w danym czasie koncepcji oraz modeli edukacji nauczyciela, w których zwracano uwagę, bądź nie, na kreatywność nauczającego. Drugi wymiar scala się z konkretnymi zjawiskami podlegającymi modyfikacjom w wybranej płaszczyźnie edukacji nauczyciela. Dzięki kontaminacji może nastąpić łączenie jednych stanowisk z innymi, tworząc nową odmienną całość, powodując zmiany w patrzeniu na wybraną profesję oraz formowane predyspozycje nauczyciela, potrzebne do realizacji wielorakiej aktywności wyrażającej się w różnych formach i obszarach. Pojawienie się *czegoś* nowego jest przyczyną zaistnienia odmiennych stanów, koncepcji, stylów i strategii działania nauczyciela, instytucji oświatowych kreujących inny wymiar tego, co przed chwilą było¹⁶. Trzeci wymiar uwzględnia wzajemne przenikanie się dwóch powyższych płaszczyzn, w których pojawiają się punkty styczne w przytaczanych predylekcjach, rzucając swoisty koloryt na edukację nauczyciela i manifestowanie się jego kreatywnych właściwości, przynosząc korzystne efekty.

W przyjętych wymiarach uwzględniono poznawczy charakter występowania zjawisk, w których przeanalizowano zróżnicowane mechanizmy warunków oddziałujących na urzeczywistnienie się potencjału możliwości nauczyciela i jego kreatywności, gdyż sama kreatywność ma skomplikowaną naturę zależną od wielu czynników.

Zmienność w tej pracy odnosi się również do rozważań w części empirycznej. Po pierwsze, zaznaczyła się ona w wyborze modelu poznawczego, utrzymującego w zawieszeniu rzeczywistość edukacyjną jako zbioru faktów, danych i zadanych, w których istnieje stałość oraz zmienność: warunków,

---

¹⁶ Na te zagadnienia zwracają uwagę różni badacze, m.in.: A. Cybal-Michalska, J. Modrzewski, E. Piotrowski, A. Ćwikliński, E. Muszyńska, H. Krause-Sikorska, H. Sowińska, E. Zamojska.

zachowania, właściwości, przedmiotów i podmiotów poznania. Po drugie, uwzględniono przedział czasowy, który pokazuje zróżnicowanie: indywidualnego i grupowego garnituru cech, realizacji czynności zawodowych, środowiska, płci, istniejących nie tylko *tu i teraz*, ale i w przyszłej rzeczywistości badanych nauczycieli¹⁷. Po trzecie, uwypuklono dynamiczne przekształcenia zjawisk, które w postępowaniu badawczym objęły badania ilościowe i jakościowe, opierające się na interakcyjnym wpływie wybranych czynników, jakie uwzględniono w zintegrowanych zadaniach, w eksperymencie randomizowanym. Wykorzystano model edukacji zintegrowanej J. Gniteckiego, w którym współlistnieją trzy harmonijne i zrównoważone składniki, obejmujące czynniki główne oraz uboczne, stanowiące nową sytuację zadaniową umożliwiającą ujawnienie się różnych rodzajów kreatywności i odtwórczości. Po czwarte, zmienność pojawiła się w badaniach diagnostycznych, ukazując relacje i zależności w intraindywidualnym rozwoju rozpatrywanym w trzech badanych grupach nauczycieli. Dzięki temu możliwe było omówienie zmiany występowania nauczycielskiej kreatywności i poziomu realizacji czynności zawodowych warunkowanych cechami poznawanymi w wyznaczonym interwale czasowym.

Rozważania odniesiono do edukacji będącej obszarem, w którym zachodzą bardzo istotne procesy łączące się z: rozwojem właściwości człowieka, jego osobowością, kapitałem intelektualnym dającym szansę na zgłębianie zewnętrznego otoczenia i zróżnicowane radzenie sobie w nim. Edukacja, szczególnie na poziomie wyższym, może zmienić tę sytuację, gdyż jest źródłem magicznej mocy zapewniającej wykształcenie, będąc jednocześnie windą awansu społecznego¹⁸. Poprzez to sama staje się źródłem umasowienia i konsumpcji, tracąc swą życiodajną siłę wszechniczy wiedzy i nadawania statusu. Wszystko to sprawia, że „pojawiają się zagrożenia, nadzieje, obawy i troski prowadzące do zaistnienia kulturowo-mentalnych i instytucjonalnych zmian, stając się powodem wkroczenia na drogę dogłębnego przeobrażenia i kreowania równowagi, by edukacja nie przestała tylko wymagać «sztuki życia i kunsztu nabywania umiejętności bycia w realnym świecie»”¹⁹. Dlatego, z jednej strony, omówiono wybrane modele edukacji nauczyciela i kształcenia na poziomie wyższym, pokazując rozmaite jej meandry oraz *gorące punkty* skłaniające do podjęcia *zmian*, a z drugiej strony, naszkicowano płaszczyzny rozpatrywania tych punktów, stanowiących wy-

¹⁷ Patrz prace: A. Gromkowskiej-Melosik, Z. Melosika, E. Zamojskiej, I. Nowosad, T. Gmerka i innych.

¹⁸ I. Białecki, *Biedni płacą za studia, bogaci dostają się na uczelnie bezpłatnie*, „Gazeta Wyborcza” 2003, nr 156; K. Wasielewski, *Spoleczne zróżnicowanie uniwersytetu*, „Studia Socjologiczne” 2006, nr 1.

¹⁹ T. Frąckowiak, *Perspektywa poznawcza aksjologicznej pedagogiki społecznej*, w: T. Frąckowiak (red.), *Funkcje pedagogiki społecznej czasu teraźniejszego...*, dz. cyt., s. 10.

rażny składnik zachodzących tam mniejszych lub bardziej wyraźnych fluktuacji. W punktach stycznych zazwyczaj znajduje się nauczyciel i jego kreatywność, która doznawała wielu przesunięć ze względu na dokonujące się w edukacji transformacje.

Materiały do napisania niniejszej publikacji uzyskałam podczas międzynarodowych konferencji organizowanych w latach 2004–2012. Uczestniczyli w nich znani i cenieni naukowcy z całego świata. Kilka razy brałam udział w kwerendach bibliotecznych w Niemczech (2005, 2007, 2010). Tam zgromadziłam potrzebną literaturę przedmiotu. Uzupełniłam ją, w czasie ostatniego pobytu w Poczdamie (na przełomie kwietnia i maja 2012 r.), o dodatkowe woluminy i rozważania z zakresu zagadnień związanych z szeroko pojmowaną twórczością i kreatywnością nauczyciela.

Rozprawa jest kontynuacją analiz i badań autorki oraz polskich naukowców, którzy swoje dociekania realizują na płaszczyźnie pedeutologii, pedagogiki i psychologii twórczości. Istotną w tym rolę odegrały prace: H. Kwiatkowskiej, podejmującej problematykę nauczyciela widzianą w różnych kontekstach, w których zwracano uwagę na jego tożsamość, sposób myślenia i działania²⁰; T. Lewowickiego, ujmującego problem kształcenia nauczyciela od schematu do zmiany schematu²¹; Z. Melosika, rozpatrującego uniwersytecką edukację i stratyfikację społeczną, w którą wpisują się również publikacje: T. Gmerka, M.J. Szymańskiego, W. Ambrozika, K. Przyszczypkowskiego²²; A. Gromkowskiej-Melosik, podejmujących zagadnienia edukacji i (nie)równości społecznych, które są istotne z punktu widzenia zawodu nauczyciela²³; K.J. Szmidta, M. Karwowskiego, Z. Nęckiego, R. Schulza, którzy omawiają istotne problemy twórczości, mające implikacje w na-

---

²⁰ H. Kwiatkowska, *Edukacja nauczycieli*, w: H. Kwiatkowska (red.), *Konteksty, Kategorie, Praktyki*, Warszawa 1997; H. Kwiatkowska, *Tożsamość nauczyciela*, Gdańsk 2005; H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Warszawa 2008.

²¹ T. Lewowicki, *Problemy kształcenia i pracy nauczycieli*, Warszawa–Radom 2007; T. Lewowicki, *Proces kształcenia wielostronnego. Od schematu zmiany do zmiany schematu*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1984, nr 2(112).

²² Z. Melosik, *Edukacja uniwersytecka i stratyfikacja społeczna*, w: T. Gmerek (red.), *Edukacja i stratyfikacja społeczna*, Poznań 2003; T. Gmerek, *Edukacja i nierówności społeczne (wybrane problemy)*, w: I. Nowosad, I. Mortag, J. Ondrakowa (red.), *Jakość życia i jakość szkoły*, Zielona Góra 2010; Z. Melosik, *Poststrukturalizm i społeczeństwo (refleksje nad teorią M. Foucaulta)*, w: J. Brzeziński, L. Witkowski (red.), *Edukacja wobec zmiany społecznej*, Poznań–Toruń 1999; Z. Melosik, *Teoria i wiedza we współczesnych naukach społecznych – akademicka walka dyskursów*, w: R. Wawrzyniak-Beszterda (red.), *Życie szkół. Prace dedykowane Profesor Marii Dudzikowej*, Poznań 2008; Z. Melosik, *Uniwersytet i społeczeństwo*, Poznań 2010; M. Szymański, *Nauczyciel akademicki – mistrz, przewodnik czy partner studentów*, w: W. Ambrozik, K. Przyszczypkowski (red.), *Uniwersytet, społeczeństwo, edukacja*, Poznań 2003; M.J. Szymański, *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce*, Kraków 2008.

²³ A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet*, Kraków 2011.

uczycielskiej profesji²⁴; E. Solarczyk-Ambrozik, zajmującej się systemem oświaty dorosłych, która dla nauczyciela stanowi płaszczyznę jego dalszego kształcenia i doskonalenia²⁵; M. Piorunek, prowadzącej indagację na temat przyszłości edukacji zawodowej²⁶; W. Strykowski i S. Dylak, podnoszących znaczenie zawodu nauczyciela i jego kompetencji we współczesnym świecie²⁷; J. Szempruch, zajmującej się problematyką kształcenia nauczyciela w zmieniającym się społeczeństwie, szkole, którą w swoich pracach podejmuje także M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak²⁸; H. Krauze-Sikorskiej, której zainteresowania podążają w kierunku twórczości, nauczyciela, szkoły i wspomagania rozwoju różnych osób²⁹; J. Kujawińskiego, od lat zajmującego się twórczością i metodyką postępowania nauczyciela³⁰; D.B. Gołębnik, E. Piotrowskiego, E. Kameduły i A. Ćwiklińskiego, rozważających kwestie zmian i reform w edukacji nauczyciela w okresie wyzwań globalizacyjnych³¹; E. Potulickiej, klarownie naświetlającej idee demokracji i edukacji

---

²⁴ K.J. Szmidt, *Czy twórczość można mierzyć? Spory wobec psychometrycznych metod badania twórczości*, w: E. Dombrowska, A. Niedźwiecka (red.), *Twórczość – wyzwanie XXI wieku*, Kraków 2003; K.J. Szmidt, *Przewodnik metodyczny dla nauczycieli. Porządek i przygoda. Lekcje twórczości*, Warszawa 1996; K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007; K.J. Szmidt, *ABC kreatywności*, Warszawa 2010; M. Karwowski, *Kreatywność – feria rozumień, uwikłań, powodów. Teoretyczno-empiryczna prolegomena*, w: M. Karwowski, A. Gajda (red.), *Kreatywność (nie tylko) w klasie szkolnej*, Warszawa 2010; R. Schulz, *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i praktyki*, Warszawa 1994; R. Schulz, *Nauczyciel jako innowator*, Warszawa 1989; Z. Nęcki, *Postawy wobec kreatywności w miejscu pracy*, „Czasopismo Psychologiczne” 1999, nr 5; Z. Nęcki, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2003.

²⁵ E. Solarczyk-Ambrozik, *System oświaty dorosłych a postawy robotników wobec kształcenia*, Poznań 1992; E. Solarczyk-Ambrozik, *Kształcenie ustawiczne w perspektywie globalnej i lokalnej. Między wymogami rynku a indywidualnymi strategiami edukacyjnymi*, Poznań 2004.

²⁶ M. Piorunek, *Projektowanie przyszłości edukacyjno-zawodowej w okresie adolescencji*, Poznań 2004.

²⁷ W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003; S. Dylak, *Wizualizacja w kształceniu nauczyciela*, Poznań 1995; S. Dylak, *Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli*, „e-mentor” 2005, nr 1(8).

²⁸ J. Szempruch, *Nauczyciel w zmieniającej się szkole. Funkcjonowanie i rozwój zawodowy*, Rzeszów 2001; M. Dudzikowa (red.), *Edukacja w zmianach*, Koszalin 1997; M. Dudzikowa, *Kompetencje autokreacyjne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych*, w: M. Dudzikowa, A. Kotusiewicz (red.), *Z pogranicza idei i praktyki edukacji nauczycielskiej*, Białystok 1994; M. Dudzikowa, *Pomyśl sobie. Minieseje dla wychowawcy klasy*, Gdańsk 2007.

²⁹ H. Krauze-Sikorska, *Edukacja przez sztukę. O edukacyjnych wartościach artystycznej twórczości dziecka*, Poznań 2006.

³⁰ J. Kujawiński, *Twórczość metodyczna nauczyciela*, Poznań 2001; J. Kujawiński, *Szkoła dialogu i samodzielnego uczenia się uczniów*, Poznań 2006.

³¹ D.B. Gołębnik, *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – Biegłość – Refleksyjność*, Toruń-Poznań 1998; D.B. Gołębnik, *Konstruktywizm – moda „nowa religia” czy tylko/aż interesująca perspektywa w myśleniu nauczycieli*, „Problemy Wczesnej Edukacji” 2005, nr 1; E. Kameduła, I. Kuźniak,

neoliberalnej³²; E. Muszyńskiej, interesującej się zagadnieniami wychowania, opieki, relacji interpersonalnych, wydarzeń życiowych, jakie dotykają również nauczyciela³³; I. Nowosad, ukazującej możliwości oraz ograniczenia jakości szkoły i autonomiczności nauczyciela³⁴; K. Denka, wnikliwie przedstawiającego zagadnienia łączące się z kształceniem nauczyciela, jego innowacyjnością i edukacją jutra³⁵; M. Cywińskiej, uwzględniającej problematykę nauczyciela jako osoby uczestniczącej w sytuacjach konfliktów interpersonalnych uczniów; H. Sowińskiej, K. Kuszak, zajmujących się problemami kształcenia nauczyciela, wielorakimi uwarunkowaniami tworzenia wdrożeń oraz ewaluacji programów kształcenia uczniów i nauczycieli³⁶; D. Żołądź-Strzelczyk, W. Jamrożka, których zainteresowania naukowe są związane z historią pedagogiki, dziejami edukacji i nauczycielem³⁷;

E. Piotrowski (red.), *W kręgu edukacji, nauk pedagogicznych i krajoznawstwa*, Poznań 2003; E. Kameduła, *Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych*, w: W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*, Poznań 2001; J. Sowa, E. Piotrowski, J. Reyman (red.), *Wychowanie – Profilaktyka – Resocjalizacja. W poszukiwaniu doskonalszych systemów w skali makro i mikro*, Rzeszów 2002; E. Piotrowski, *Zmiany w edukacji polskiej w kontekście akcesu do Unii Europejskiej*, w: F. Bereźnicki, K. Denek (red.), *Edukacja...*, dz. cyt., tamże A. Ćwikliński, *Demokracja podstawowym warunkiem przemian edukacyjnych oraz Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej*, Poznań 2005.

³² E. Potulicka, *Reforma edukacji według modelu demokracji rynkowej oraz z perspektywy demokracji liberalno-etycznej i socjaldemokratycznej*, Poznań–Toruń 1999; E. Potulicka, J. Rutkowiak, *Neoliberalne uwiktania edukacji*, Kraków 2010.

³³ E. Muszyńska, *Swoboda, przymus i przemoc w relacjach: dziecko–dorosły*, Poznań 1997; E. Muszyńska, *Kobiety i mężczyźni wobec trudności i kryzysów*, w: M. Chomczyńska-Rubacha (red.), *Role płciowe. Socjalizacja i rozwój*, Łódź 2006.

³⁴ I. Nowosad, *Możliwości i ograniczenia oddziaływania polityki oświatowej na jakość pracy szkoły*, w: I. Nowosad, I. Mortag, J. Ondrakowa (red.), *Jakość życia i jakość szkoły*, Zielona Góra 2010; I. Nowosad, *Nauczyciele autonomicznej szkoły. O roli i znaczeniu współpracy i odpowiedzialności na rzecz rozwoju szkoły*, w: J. Szempruch (red.), *Profesjonalne funkcjonowanie nauczyciela*, Częstochowa 2010.

³⁵ K. Denek, *Niepokoje modernizacji uniwersytetu*, w: K. Denek, T. Zimny (red.), *Edukacja Jutra*, t. 1, Częstochowa 2001; K. Denek, I. Kuźniak, *Projektowanie celów kształcenia w reformowanej szkole*, Poznań 2001; K. Denek, *O wyższą efektywność kształcenia i jego lepszą jakość*, w: A. Karpińska (red.), *Teoria i praktyka kształcenia w dialogu i perspektywie*, Białystok 2003; K. Denek, *Potrzeba transformacji szkolnictwa wyższego*, „Dydaktyka Literatury” 2009, nr XXIX.

³⁶ H. Sowińska, E. Misiorna, R. Michalak (red.), *Konteksty edukacji zintegrowanej*, Poznań 2002; H. Sowińska, R. Michalak (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Kraków 2004; K. Kuszak, *Dynamika rozwoju samodzielności dziecka w wieku przedszkolnym*, Poznań 2006; K. Kuszak, *Kompetencje komunikacyjne dzieci w okresie późnego dzieciństwa w aspekcie rozwojowym*, Poznań 2011.

³⁷ W. Jamrożek, D. Żołądź-Strzelczyk (red.), *Działalność kobiet polskich na polu oświaty i nauki*, Poznań 2003; D. Żołądź-Strzelczyk, W. Jamrożek (red.), *W dialogu z przeszłością. Księga poświęcona Profesorowi Janowi Hellwigowi*, Poznań 2002; D. Żołądź-Strzelczyk, J. Gulczyńska (red.), *180 lat szkoły im. Dąbrówki w Poznaniu*, Poznań 2010.

A. Twardowskiego, W. Dykcika, zajmujących się pedagogiką specjalną, a także zagadnieniami zawodu nauczyciela³⁸; I. Suchanek, B. Nowak, J. Stępaka, kierujących swoje zaciekwawienie naukowe w stronę edukacji artystycznej, nie pomijając zagadnień wiążących się z twórczością, myśleniem metaforycznym, wyobraźnią, potrzebnych nauczycielowi³⁹; J. Modrzewskiego, dla którego kwestie funkcjonowania społecznego i edukacja dorosłych są sprawą kluczową dla dzisiejszej pedagogiki i nauczyciela⁴⁰; A. Cybal-Michalskiej, uwzględniającej dyskursy o człowieku, także nauczycielu, któremu przychodzi funkcjonować w ponowoczesnej, wieloznacznej i globalnej rzeczywistości⁴¹; E. Zamojskiej, rozważającej badania jawnego i ukrytego programu szkolnego, demokracji szkolnej, w jakiej uczestniczy nauczyciel⁴²; S. Palki, I. Kuźniaka i J. Grzesiaka, którzy interesująco piszą na temat metodologii, a także zwracają uwagę na kształcenie nauczyciela, jego działalność badawczą, praktyczną i innowacyjną⁴³; S. Banaszaka, zajmującego się edukacją menadżerską i zarządzaniem, która jest istotna dla nauczyciela.

---

³⁸ A. Twardowski, *Kształcenie dialogowej kompetencji komunikacyjnej u uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*, Poznań 2002; W. Dykcik, A. Twardowski (red.), *Poznańska pedagogika specjalna. Tradycje – osiągnięcia – perspektywy rozwoju*, Poznań 2006; A. Twardowski (red.), *Wspomaganie rozwoju dzieci z rzadkimi zespołami genetycznymi*, Poznań 2009; W. Dykcik, *Odpowiedzialność człowieka w kontekście indywidualnym i społecznym*, Poznań 2010.

³⁹ L. Suchanek, *Otwarcie, impuls, działanie – na przekór człowiekowi schematycznemu*, w: S. Włoch (red.), *Edukacja przedszkolna w teorii i praktyce*, Opole 2006; L. Suchanek, *Człowiek starszy w przestrzeni sztuki i działalności plastycznej*, w: A. Tokaj (red.), *Starość w perspektywie studiów pedagogicznych*, Leszno 2008; B. Nowak, *Teoretyczne i praktyczne konsekwencje ambiwalentnego ujmowania twórczości i odtwórczości w edukacji muzycznej*, w: J. Gnitecki (red.), *Teorie pedagogiczne wobec zmian w humanistyce i otaczającym świecie*, Olsztyn–Poznań 2002; J. Stępak, *Skrzydła Europy*, Poznań 2008; J. Stępak, *Przestrzeń wyobraźni*, w: J. Stępak, P. Węgierekiewicz (red.), *Pracownia tkaniny unikatowej*, Gniezno 2006.

⁴⁰ J. Modrzewski, *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne. Studium socjopedagogiczne*, Poznań 2004; J. Modrzewski, K. Maćkowiak (red.), *Teoria pedagogiczna i praktyka edukacyjna*, Leszno 2007.

⁴¹ A. Cybal-Michalska, *Dylematy tożsamościowe młodzieży w sytuacji zmiany kulturowej*, w: R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.), *Młodzież wobec niegościnniej przyszłości*, Wrocław 2005; A. Cybal-Michalska, *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata. Studium socjopedagogiczne*, Poznań 2006; A. Cybal-Michalska, *Jednostka, społeczeństwo i edukacja w globalnym świecie*, Poznań–Leszno 2006.

⁴² E. Zamojska, *Równość w kontekstach edukacyjnych. Wybrane aspekty równości w polskich i czeskich podręcznikach szkolnych*, Poznań 2010; E. Zamojska, *Ideologie edukacyjne a konstruowanie podręczników szkolnych*, w: M. Chomczyńska-Rubacha (red.), *Podręczniki i poradniki. Konteksty. Dyskursy. Perspektywy*, Kraków 2011.

⁴³ S. Palka, *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006; J. Grzesiak, *Kompetentny i odpowiedzialny nauczyciel wobec ewaluacji w działaniu czyli action research (zamiast wstępu)*, w: J. Grzesiak (red.), *Ewaluacja i innowacje w edukacji. Kompetencje i odpowiedzialność nauczyciela*, Kalisz–Konin 2010.

*

W sposób szczególny dziękuję prof. K. Denkowi, którego postawa, mądrość i empatia towarzyszyły mi od czasu bycia studentką i rozpoczęcia przygody z nauką aż do chwili obecnej, kiedy staram się korzystać z wnikliwych i trafnych spostrzeżeń, pomocy oraz rad Profesora.

Dziękuję również Dziekanom – prof. Z. Melosikowi i prof. A. Ćwiklińskiemu za umożliwienie mi urzeczywistnienia tej pracy, S. Banaszakowi za wsparcie i wskazówki oraz wszystkim pozostałym życzliwym mi osobom z Wydziału Studiów Edukacyjnych za wyważone i motywujące słowa, podnoszące na duchu i mobilizujące do dalszej aktywności.